

Орест КОВЧ,

orcid.org/00009-0008-6723-0827

*студент I курсу магістратури, факультету культури та мистецтв
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) danuscka3@gmail.com*

Віктор ШОСТАК,

orcid.org/0000-0002-4837-9633

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри культурології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) shostakvictor4@gmail.com*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА І УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

У статті досліджується культурна спадщина України, як сукупність надбань отриманих від попередніх поколінь у вигляді історико-культурних пам'яток, ландшафтів, матеріальні і духовні об'єкти, які виступають носіями автентичності, самобутності та з'ясовуються питання ставлення держави до її збереження. Рівень збереження культурної спадщини, а у її контексті і національних традицій, історичної пам'яті, все це впливає на місце України у світовому культурному просторі. Щодо ролі культурної спадщини в самій Україні, то вона є тим маркером який визначає стан політики національної пам'яті у державі. І хоча всі визначені законом об'єкти охороняються нормами чинного законодавства, постає нагальне питання не лише охорони, але й збереження та, внаслідок повномасштабного вторгнення, повернення їх з територій розташованих у зоні окупації чи бойових дій.

Автори дають відповідь на питання як культурна спадщина, що є духовним і соціальним капіталом, стала елементом та ресурсом сталого розвитку суспільства. Дослідження даного напрямку дозволить усвідомити особливості культурної спадщини в економічному розвитку країни, а також її роль у формуванні культурної політики. Метод аналізу дозволив проаналізувати наявні наукові дослідження та законодавчу базу в Україні у цій сфері. Історико-порівняльний метод сприяв глибшому усвідомленню форм та методів збереження культурної спадщини. Функціональний метод надав можливість розглянути як діючі норми та акти сприяють розвитку громад на основі популяризації об'єктів культурної спадщини. Метод узагальнення дозволив сформулювати висновки та теоретичні узагальнення щодо політики культурної спадщини в Україні.

У висновках зазначається, що політика підтримки креативних індустрій включає програми фінансування, податкові пільги та розвиток інфраструктури, створення сприятливого середовища для творчих підприємців та сприяння виробництву та розповсюдженню якісного культурного продукту і послуг. Культурний туризм є ще одним важливим аспектом креативної економіки, що забезпечує ринок для традиційних і модерних засобів та форм підтримки культури. Культурне розмаїття Українців є одним з її найбільших надбань і передбачає ефективні відповіді на виклики часу.

Ключові слова: культурна спадщина, культурна політика, культура, збереження, сталий розвиток, громада, закон, норми, Україна.

Orest KOVCH,

orcid.org/00009-0008-6723-0827

*1st year master's student, Faculty of Culture and Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) danuscka3@gmail.com*

Viktor SHOSTAK,

orcid.org/0000-0002-4837-9633

*PhD in History,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) shostakvictor4@gmail.com*

CULTURAL POLICY AND MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF PRESERVING THE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

The article examines the cultural heritage of Ukraine as a set of assets received from previous generations in the form of historical and cultural monuments, landscapes, material and spiritual objects that act as carriers of authenticity,

originality and clarify the issues of the state's attitude to its preservation. The level of preservation of cultural heritage, and in its context, national traditions, historical memory, all this affects the place of Ukraine in the world cultural space.

As for the role of cultural heritage in Ukraine itself, it serves as a marker that determines the state of the policy of national memory within the state. And although all objects defined by law are protected by the norms of the current legislation, the urgent issue arises not only of protection, but also of preservation and, as a result of a full-scale invasion, their return from the territories located in the zone of occupation or hostilities.

The author reveals how cultural heritage, which is spiritual and social capital, has become an element and resource for the sustainable development of society. The study of this direction will allow you to understand the features of cultural heritage in the economic development of the country, as well as its role in the formation of cultural policy. The method of analysis made it possible to analyze the available scientific research and the legislative framework in Ukraine in this area. The historical-comparative method contributed to a deeper understanding of the forms and methods of preserving cultural heritage. The functional method made it possible to consider how the current norms and acts contribute to the development of communities based on the popularization of cultural heritage objects. The method of generalization will allow to formulate conclusions and theoretical generalizations regarding the policy of cultural heritage in Ukraine.

Key words: cultural heritage, cultural politics, culture, preservation, sustainable development, community, law, norms, Ukraine.

Постановка проблеми. Проблематика статті полягає в дослідженні культурної спадщини як складової культурної політики в Україні. Культурна спадщина є неодмінною складовою розвитку будь-якої держави. У сучасному світі культурна спадщина відіграє роль не лише як елемент духовного формування нації, але й як значний економічний фактор, адже завдяки належному її збереженню, поширенню, популяризації зростає економічний добробут громадян, громад, держави.

У цьому контексті важливим постає питання політики держави щодо збереження культурної спадщини. Як відомо культурна спадщина поділяється на матеріальну і нематеріальну. Відповідно до Закону України «культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини; об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» (Закон, 2000).

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування особливостей культурної спадщини і культурної політики в Україні на сучасному етапі.

Аналіз досліджень. Не зважаючи на те, що питанню збереження культурної спадщини та культурної політики в Україні присвячуються нині значна увага, вони обговорюються на різних політичних рівнях – від органів місцевого самоврядування до Верховної Ради України, від громадських організацій до Кабінету Міністрів, від засобів масових інформацій до наукових форумів, однак науковий доробок за даною тематикою

не такий значний, як того хотілось би. Оскільки питання культурної спадщини і культурної політики має міждисциплінарний характер то окремі складові висвітлюються у працях культурологів та пам'яткознавців В. Вечерського (Вечерський, 2003: 560), істориків та краєзнавців Г. Денисенко, О. Денисенко (Денисенко, 2014: 139-150), М. Філіпович (Філіпович, 2024: 341-365; 195-209) Н. Чорної (Чорна, 2021: 67-74). Разом з тим слід зазначити, що у наслідок повномасштабного вторгнення дана тематика набуває все більшого зацікавлення фахівцями, і кількість праць у порівнянні з попередніми роками зростає. Особливу увагу починають приділяти таким питанням як роль культурної спадщини у формуванні політики національної пам'яті; як елементу сталого розвитку громад; шляхи та форми збереження культурної спадщини.

Однак, незважаючи на наявні дослідження пов'язані зі структурою управління та законами про збереження культурної, історичної пам'яті, наукові праці, які б з'ясовували складні відносини між управлінням та культурою в Україні, вивчали політику, інституції та практики, які еволюціонували для управління та захисту культурних цінностей країни – надто мало. Хоча існуючі законодавчі заходи, інституційні ролі та зусилля громади створюють основу, існує нагальна потреба оцінити та вдосконалити ці механізми, щоб забезпечити їх інклюзивність та ефективність у захисті як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини. Це дослідження має важливе значення для виявлення та усунення цих прогалин, надаючи всебічний аналіз того, як Україна може краще орієнтуватися в тонкощах культурного управління, щоб зберегти свою багату культурну спадщину для майбутніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні є констатуючою домінантою, те що управління культурної спадщиною відіграє ключову роль у фор-

муванні культурного ландшафту будь-якої нації, слугуючи критично важливою основою для збереження, просування та регулювання культурної спадщини. Адже ефективне врядування гарантує, що культурна спадщина буде збережена для майбутніх поколінь, сприяючи формуванню почуття ідентичності та спадкоємності. Особливість даного процесу полягає у тому, що почуття ідентичності та спадкоємності формується на різних рівнях від місцевих громад до загальнонаціонального, що у свою чергу дозволяє забезпечувати обмін ідеями та традиціями.

У світі загальноприйнятою практикою визначення ефективності управлінської структури є її роль сприянні та регулюванні процесу захисту культурних цінностей, запобіганні надмірної експлуатації культурних пам'яток та в забезпеченні справедливого і рівномірного доступу для всіх прошарків населення.

Саме завдяки продуманій управлінській діяльності та ініціативі можна забезпечити створення середовища, у якому процвітає культура, яка збагачує соціальну структуру та посилює національну гордість. Україна, країна яка має чисельну кількість об'єктів культурної спадщини і є, без перебільшення, однією з держав з багатим історичним минулим. Нині на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток археології, історії, архітектури, монументального мистецтва та містобудування. Більше 12 тис. об'єктів культурної спадщини включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Шість об'єктів культурної спадщини перебувають у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ще 17 об'єктів чекають на включення до нього (Чорна, 2021: 67). З метою врегулювання стану збереження та експлуатації об'єктів історичної та культурної спадщини окрім Закону України «Про охорону культурної спадщини» на всеукраїнському рівні прийнято понад 300 нормативних актів та чисельна кількість регуляторних документів.

При тому слід пам'ятати, що унікальність культурної спадщини України охоплює широкий спектр об'єктів, які відносяться до культурної спадщини не лише українців, але й інших етносів та народностей – поляків, євреїв, угрів, караїмів, татар, кримчаків. Завдяки цьому управління у сфері збереження та популяризації культурної спадщини вимагають комплексного та тонкого підходу в адміністративному управлінні.

Культурне розмаїття України є однією з її найбільших сильних сторін, але воно також створює значні виклики для збереження культурної спадщини. Це величезне розмаїття вимагає системи

управління, яка могла б ефективно вирішувати та підтримувати відмінні культурні ідентичності та практики. Таким чином, управління культурною спадщиною повинно функціонувати на багатьох рівнях, від національного до місцевого, кожен з яких відіграє певну роль у збереженні та популяризації культури. Національний уряд встановлює всеосяжні політики та рамки, тоді як місцеві органи влади адаптують ці рекомендації до регіональних особливостей, забезпечуючи належне представлення та збереження різноманітних культурних проявів країни.

Одним з основних способів, за допомогою якого уряд України бере участь у культурному управлінні, є законодавство та формування національної політики. Закон України «Про охорону культурної спадщини» – це нормативно-правовий акт, який встановлює правила та принципи охорони, збереження та використання об'єктів культурної спадщини. Закон був прийнятий Верховною Радою України 8 червня 2000 року під номером 1805-III і з того часу був змінений і доповнений кілька разів. Закон має на меті захистити культурну спадщину в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Даний нормативний акт відображає зобов'язання держави щодо заохочення та захисту культурної спадщини.

Дослідження показують, що, встановлюючи правові рамки, уряд забезпечує структурований підхід до захисту культурної спадщини, гарантуючи, що культурні практики та артефакти будуть збережені для майбутніх поколінь. Слід зазначити, що закони України окреслюють різні стратегії культурного прогресу, включаючи документування, захист, розвиток та використання культурного самовираження в Україні.

Не менш важливу роль в управлінському процесі відіграє діяльність інституційних закладів у часи російсько-української війни. Міністерство культури та стратегічних комунікацій фіксує пошкодження пам'яток культурної спадщини. За інформацією, наданою обласними та Київською міською військовими адміністраціями, загальна чисельність пошкоджених пам'яток культурної спадщини в Україні складає 1390 об'єктів. З них національного значення – 136, місцевого – 1164. Пошкоджень зазнали пам'ятки культури у 18 областях та Києві, зокрема: у Харківській області – 325, Херсонській – 269, Донецькій – 164, Одеській – 158, Київській області та м. Києві – 98, Чернігівській – 65, Запорізькій – 63, Львівській – 60, Дніпропетровській – 49, Миколаївській – 47, Сумській – 33, Луганській – 32, Хмельницькій – 10, Полтавській – 6, Вінницькій та Житомирській –

по 4, Кіровоградській – 2, Черкаській – 1. Загалом постраждали 121 музей та галереї та 8 заповідників (1419 пам'яток культурної спадщини..., 2025).

Крім того, адміністративні інституції відіграють вирішальну роль в управлінні культурою в Україні. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України є центральним органом, відповідальним за справи культури співпрацюючи з іншими державними органами та місцевими установами. Це міністерство контролює широкий спектр діяльності від збереження історичних місць і артефактів до популяризації сучасного культурного самовираження. Крім того, різні культурні установи, такі як музеї, культурні центри та об'єкти спадщини, працюють під керівництвом міністерства, відіграючи ключову роль у збереженні та демонстрації багатой культурної спадщини України.

Окрім державних установ у збереженні культурної спадщини беруть участь неурядові організації та громадські групи які є невід'ємною частиною культурного врядування. Традиційні практики та нематеріальна культурна спадщина, така як танці, музика, ритуали та усні традиції, є важливими аспектами культурного ландшафту України. Тому механізми управління мають охоплювати не лише матеріальні елементи культури, такі як пам'ятники та артефакти, але й ці живі традиції.

Слід відзначити, що зусилля всіх суб'єктів охорони культурної спадщини направлені на підтримку нематеріальних культурних цінностей за допомогою різних ініціатив та програм. Міжнародна співпраця та визнання також є життєво важливими компонентами стратегії культурного врядування України.

Кілька культурних пам'яток і практик України включені до списків Всесвітньої спадщини та нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, що підкреслює їхнє глобальне значення. Зокрема, частину нашої ідентичності – українську писанку, визнано культурним надбанням людства. 1 липня 2022 року на 5-му позачерговому засіданні в Парижі комітет ЮНЕСКО включив борщ – а саме «культуру приготування українського борщу» – до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує негайної охорони. Як зазначається в заяві ЮНЕСКО: «Культуру приготування борщу здавна практикують і шанують у всіх регіонах України, громади, родини та ресторани розробляють власні варіанти цієї традиційної та популярної страви, де головним інгредієнтом є буряк. Він є віддзеркаленням місцевої культури та може містити різні продукти залежно від регіону» (Український..., 2022). Водночас в Мінкульті заявили, що «борщ – це важливий елемент соціальної інтеграції та згуртованості, яка

служить об'єднанню народу України незалежно від віку, статі чи походження. Він демонструє важливу роль нематеріальної культурної спадщини під час збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій» (Український..., 2022).

Міжнародна підтримка привертає увагу та ресурси і розміщує культурну спадщину країн, що розвиваються, у ширший глобальний контекст, сприяючи міжкультурному взаєморозумінню та співпраці.

Так, 1 лютого 2025 року в Ужгороді відбулася перша міжнародна конференція з питань культури України «Співпраця заради стійкості». У заході взяла участь Україна та 28 делегацій від країн-партнерів, а також від Єврокомісії та ЮНЕСКО, зокрема 20 делегацій очолили міністри та заступники міністрів культури. Результатом конференції стало ухвалення «Декларації щодо посилення стійкості культурного сектору в Україні». Станом на 20 лютого 2025 року до Декларації приєдналося 27 країн.

Документ передбачає декілька напрямків скоординованих зусиль України та міжнародних партнерів для збереження, захисту культурної спадщини та відбудови культурної інфраструктури. Зокрема, у Декларацію закладена ідея створити Український фонд спадщини. Фонд має відігравати ключову роль у фінансуванні та підтримці відновлення музеїв, реставрації культурних пам'яток. Сторони Декларації також підтримали створення коаліції з протидії незаконному обігу культурних цінностей України в дусі Конвенції ЮНЕСКО 1970 року (Результати..., 2025).

Ще одним кроком до збереження культурної спадщини України стало підписання партнерської угоди завдяки програмі Interreg NEXT Poland – Ukraine 2021-2027 у Вишнівецькому палаці щодо реалізації проекту «Нове життя історичних парків: Тарнобжег / Вишнівець». Проект має загальний бюджет 992 тис. євро, із яких 436,5 тис. євро – грант для української сторони, це проект передбачає створення ряду робочих місць які сприятимуть розвитку регіону та збереженню його культурної спадщини.

Крім того, інтеграція сучасних технологій в управління культурою є ще однією важливою подією. Цифрові платформи та інструменти сприяють документуванню, збереженню та популяризації культурної спадщини. Наприклад, цифрові архіви та віртуальні музеї забезпечують ширший доступ до культурних матеріалів. Соціальні мережі та інші цифрові канали комунікації пропонують нові способи просування культурних подій і традицій.

Шлях культурного саморозвитку України має глибокі історичні коріння. Розпочинаючи ще з скіфсько-сарматських племен, а особливо часів Київської Русі, Волинсько-Галицького князівства, козацької республіки і до новітньої історії, спостерігаємо культурний розвиток пов'язаний з динамічним і складним процесом. Епоха, після здобуття незалежності, ознаменувала нову главу, в якій уряд прагнув створити національну ідентичність, поважаючи та впроваджуючи різноманітні культурні прояви свого народу. Нинішнє сьогодення актуалізувало питання створення єдиної національної культури, яка часто передбачала інтеграцію, а іноді й гомогенізацію різних етнічних традицій. Зусилля останнього десятиріччя спрямовані на побудову згуртованої української ідентичності і частково як протидію регіональному сепаратизму.

Культурна спадщина України багатогранна, охоплює стародавні пам'ятники, традиційні ремесла, виконавське мистецтво та систему знань. Захист цієї спадщини стикається з кількома викликами, включаючи урбанізацію, деградацію навколишнього середовища та тиск комерціалізації. Стрімкий розвиток міських територій часто призводить до руйнування або занедбання історичних місць і традиційних ремесел. Екологічні загрози, такі як стихійні лиха та зміна клімату, створюють значні ризики для матеріальної та нематеріальної спадщини. Крім того, комерціалізація культури, зумовлена туризмом і вимогами глобального ринку призводить до спотворення традиційних практик.

З метою запобігти цим викликам Україна прийняла низку стратегій для вирішення цих проблем. Збереження об'єктів матеріальної спадщини підтримується національними та міжнародними зусиллями. Уряд також залучає місцеві громади до збереження спадщини, визнаючи, що залучення громади має вирішальне значення для сталого управління культурними ресурсами. Нематеріальна культурна спадщина, така як традиційні танці, музика та ремесла, зберігається завдяки документуванню, освіті та передачі. Такі ініціативи, як визнання певних культурних практик національною спадщиною, заснування культурних фестивалів та включення традиційного мистецтва в освітні програми неформальної освіти – ось деякі з заходів, що використовуються. Ці зусилля спрямовані на збереження, відродження та адаптацію традиційних практик до сучасних контекстів.

Однак, не затребуваним залишається впровадження світової практики щодо креативної економіки, як важливої складової національного розвитку. Креативна економіка розглядається як засіб

сприяння культурному самовираженню, створення робочих місць та сприяння економічному зростанню.

З цією метою у 2024 році Європейська Комісія виділила додаткові ресурси на Програму ЄС «Креативна Європа», щоб допомогти українським митцям та культурним організаціям продовжувати свою роботу, розвивати міжнародні партнерства та готуватися до майбутнього відновлення. У межах діяльності цієї програми передбачено покращити доступ українців до культури та культурної спадщини для українців, включно з переміщеними особами. Реалізація цих програм має на меті сприяти соціальній згуртованості та інтеграції через культуру. Також значна увага спрямована на підготовку до післявоєнного відновлення культурних секторів, зміцнення стійкості та розбудову потенціалу.

Політика підтримки креативних індустрій включає програми фінансування, податкові пільги та розвиток інфраструктури. Ця політика спрямована на створення сприятливого середовища для творчих підприємців та сприяння виробництву та розповсюдженню культурної продукції.

Популяризація культурного туризму є ще одним важливим аспектом креативної економіки, що приваблює як внутрішніх так і міжнародних туристів і забезпечує ринок для традиційних ремесел і перформансів. Культурне розмаїття Українців є одним з її найбільших надбань, але воно також створює проблеми і нові виклики в управлінні.

Висновки. Таким чином, попри вищевикладене і надалі лишаються питання які потребують особливої уваги та вивчення, а саме 1. Наскільки ефективно законодавча база в Україні захищає та популяризує культурну спадщину в різних регіонах? 2. Які ролі та динаміка співпраці між урядовими та неурядовими установами у культурному управлінні та як вони впливають на реалізацію політики збереження? 3. Які наслідки залучення громади до ініціатив зі збереження культурної спадщини? 4. Як міжнародне партнерство, особливо з такими організаціями, як ЮНЕСКО, впливає на стратегії збереження культурної спадщини України, і які виклики та вигоди пов'язані з цією співпрацею? 5. Які наслідки цифрових інновацій для доступності, просування та збереження культурної спадщини України?

Лише отримані результати у ході проведених досліджень дозволять стверджувати, як різні елементи управління гарантують, що культурні цінності нації захищаються на належному рівні, сприяючи яскравому та динамічному культурному ландшафту, який відображає унікальну ідентичність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вечерський, В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історикомістобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць: Монографія. Київ : ЦІПТАМ, 2003. 560 с.
2. Денисенко, Г., Денисенко, О. Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті народу. Краєзнавство. 1. 2014. С. 139–150.
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
4. Результати конференції «Співпраця заради стійкості». URL: <https://www.golos.com.ua/news/2000>
5. Український борщ внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/ukrainskyu-borshch-vneseno-do-spysku-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-yunesko/>
6. Філіпович М. Управління історичною спадщиною: виклики сьогодення. Жовква крізь століття. Випуск VII. Львів: Растр-7, 2024. С. 195–209.
7. Філіпович М. Успішні практики збереження історичної спадщини в Україні та світі. Public history: selected issues: Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 341–365.
8. Чорна Н. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2021. Вип. 36. С. 67–74.
9. 1419 пам'яток культурної спадщини та 2233 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1419-pamyatok-kulturnoyi-spadshchyny-ta-2233-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>

REFERENCES

1. Vecherskyi, V. (2003) Spadshchyna mistobuduvannia Ukrainy: Teoriia i praktyka istorykomistobudivnykh pamiatkoohoronnykh doslidzhen naselenykh mist [The heritage of urban planning in Ukraine: Theory and practice of historical and urban monument protection research of settlements]: Monohrafiia. Kyiv : TsTsPTAM, 2003. 560. [in Ukrainian].
2. Denysenko, H., Denysenko, O. (2014) Kulturna spadshchyna u formuvanni istorychnoi pamiati narodu [Cultural heritage in shaping the historical memory of the people.]. Kraieznnavstvo. 1. 2014. 139–150. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» [Law of Ukraine “On Protection of Cultural Heritage”] adopted in 2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> [in Ukrainian].
4. Rezultaty konferentsii «Spivpratsia zarady stiikosti» [Results of the conference “Cooperation for Sustainability”]. URL: <https://www.golos.com.ua/news/2000> [in Ukrainian].
5. Ukrainskyi borshch vneseno do Spysku nematerialnoi kulturnoi spadshchyny UNESCO [Ukrainian borsch is included in the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage]. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/ukrainskyi-borshch-vneseno-do-spysku-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-yunesko/> [in Ukrainian].
6. Filipovych M. (2024) Upravlinnia istorychnoiu spadshchynoiu: vyklyky sohodennia [Management of historical heritage: challenges of today]. Zhovkva kriz stolittia. VII. Lviv: Rastr-7, 2024. 195–209. [in Ukrainian].
7. Filipovych M. (2024) Uspishni praktyky zberezhenia istorychnoi spadshchyny v Ukraini ta sviti [Successful practices of preserving historical heritage in Ukraine and the world.]. Public history: selected issues: Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. 341–365. [in Ukrainian].
8. Chorna N. (2021) Kulturna spadshchyna Ukrainy: problemy vyvchennia, zberezhenia ta vykorystannia. [Cultural Heritage of Ukraine: Problems of Study, Preservation, and Use] Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Istoriia. 36. 67–74. [in Ukrainian].
9. 1419 pamiatok kulturnoi spadshchyny ta 2233 obiekty kulturnoi infrastruktury postrazhdaly v Ukraini cherez rosiisku ahresiiu [1,419 cultural heritage sites and 2,233 cultural infrastructure facilities have been damaged in Ukraine due to Russian aggression.]. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1419-pamyatok-kulturnoyi-spadshchyny-ta-2233-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> [in Ukrainian].